

KALLIOKUVIA JA MERIPIHKAA

Juhani Grönhagen

Kivikaudella noin 5000-2000 vuotta ennen Kristusta eli Suomen alueella ns. kampakeraaminen väestö, joka hankki elantonsa metsästyksellä ja kalastuksella. Nämä ihmiset koristelivat saviastiansa kampakuvioilla; siitä nimitys tuolle ajalle.

SUOMEN KALLIOMAALAUKSET

Suomessa on vuoteen 2003 mennessä löydetty lähes 90 kalliomaalauستا, joissa on kaikkiaan yli 700 kuvaa. Valtaosa kalliomaalauksista on suurten vesistöjen varrella Saimaalla ja Kymenlaaksossa. Suurempia yli viidentoista kuvan maalauksia Suomessa ovat mm. Ristiinan Astuvansalmi, Laukaan Saraveden Sarakallio, Lemin Kivijärven Ruominkapia, Ristiinan Uittamonsalmi, Suomussalmen Hossan Värrikallio, Valkealan Verla ja Puumalan Lieviskä. Useimmat maalaukset ovat vaatimattomia 1-3 kuvan maalauksia. Muualla Skandinaviassa ja idässä yleisiä esihistoriallisia kalliopiirroksia, silokallioihin uurrettuja kuvia, ei Suomesta tiettävästi ole löytynyt.

Suomen kalliomaalaukset ajoittuvat pääasiassa kivikaudelle kampakeraamiselle ajalle. Maalaukset on tavallisesti tehty pystysuoriin vesistöjen varsilla sijaitseviin kallioseinämiin. Maalaukset koostuvat erilaisista figuureista, joista yleisimmin edustettuina ovat ihmiset ja antropomorfiset olennot, sarvipäiset ihmisolennot ja kämmenenkuvat. Muita aiheita ovat järjestyksessä hirvet, veneenkuvat, muut eläimet ja geometriset kuviot.

ESIHISTORIALLISESTA USKOMUSMAAILMASTA

Varhainen pyyntikulttuurin kalliotaide vaikuttaa ensi näkemältä melko realistiselta mutta siitä huolimatta kuvien tulkinta ei ole lainkaan helppoa. Ongelmia aiheutuu kuvien kopiointivaikeuksista, kuvakenttien päällekkäisyyksistä ja itse kuvailmaisun merkitysyhteyksien oivaltamisesta. On hankalaa tietää, mitkä kuvat on käsitettävä konkreettisiksi ja mitkä erilaisiksi symboleiksi. Monet symbolikuvat toistuvat samankaltaisina laajoilla maantieteellisillä alueilla mutta niiden merkitys saattaa eri kulttuureissa poiketa.

Kalliokuvien aiheet jakautuvat elollista ja elotonta ilmaiseviin kuviin. Elolliset kuvat muodostuvat eläin- ja ihmishahmoista. Eläinkuvat jakautuvat edelleen hirvikuviin, joita on eniten ja muita eläimiä esittäviin kuviin. Eläinhahmot voidaan jakaa vielä realistisesti ja tyylitellysti kuvattuihin. Paitsi ihmis- ja eläinhahmoja on kuvattu myös näiden osia eli kämmeniä ja tassuja.

Elotonta ilmaisevia kuvia ovat esimerkiksi veneet ja abstraktiset merkit, joista jälkimmäisiä on useampaa tyyppiä.

Hirvihahmojen ja tavallisten ihmishahmojen runsas esiintyminen osoittaa, että kysymyksessä on perimmältään ihmisen ja pyyntieläimen suhde. Erikoisilla tunnusmerkeillä varustetut ihmiskuviot on selitettävä hirvi-ihminen -suhteen järjestymistä kuvaaviksi.

Pyyntikulttuureissa uskomusten ja käytännön elämän nivoutuminen yhteen näkyy selvimmin ihmisen suhteessa toimeentulonsa lähteeseen eli luontoon. Luonnon hyväksikäyttöä ohjaavat erilaiset supranormaalit olennot kuten henkiolennot, pyyntieläinten lajinhaltiat jne.

Eläinten ja ihmisten lisäksi myös elottomilla luonnonesineillä katsottiin olevan jonkinlainen sielu; kyky tuntea ja tahtoa.

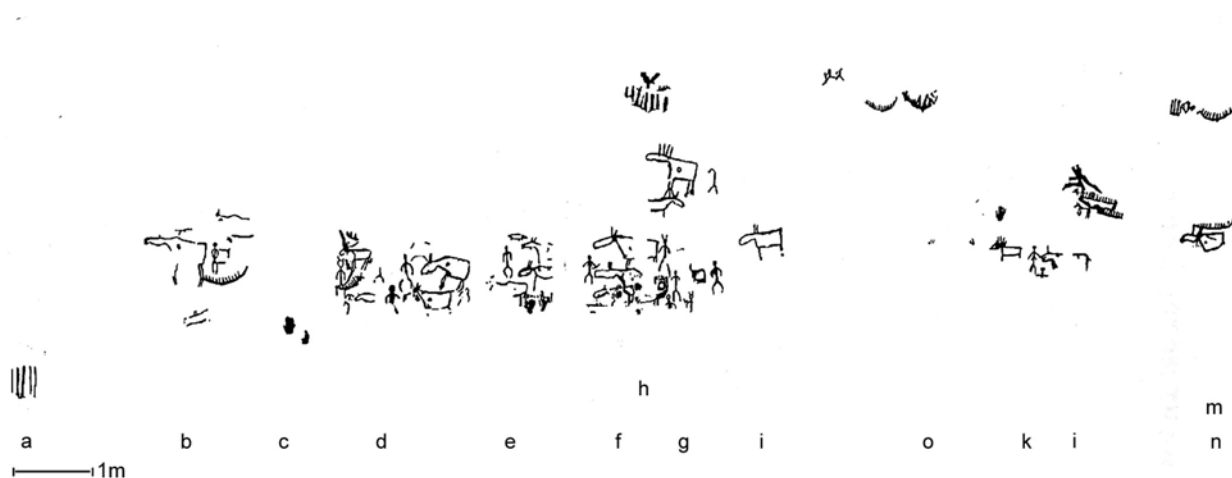
Suomen kalliomaalauksia voidaan tarkastella pyyntikulttuureille tyypillisen eläinseremonialismin ja siihen liittyvän shamanistisen uskomusperinteen pohjalta.

Kalliotaiteen perusteella on pääteltävissä, että tietyt myyttiset aiheet ovat eläneet erittäin pitkään ja siirtyneet kalliotaiteesta lopulta kertomusperinteeseen.

ASTUVANSALMI

Ristiinan Astuvansalmen maalaukset on maalattu punamultavärillä jään sileäksi hiomalle laskevan auringon lämmittämälle kallioseinämälle, joka aikoinaan kurottautui veden ylle muodostaen suojaavan lipan maalauksille. Kuvakentän päälle on aikojen

kuluessa sadevesien liuottamana muodostunut ohut kuvia suojaava läpikuultava pii-dioksidikerros. Kuvamäärältään maalaus on Suomen suurimpia (Kuva 1).

Kuva 1. Astuvansalmen kuvakentässä on yli 70 kuvaa tai fragmenttia noin 64 neliömetrin alueella. Peitepiirros Pekka Sarvaksen mukaan.

Kuvien geologinen ikämääritys perustuu Saimaan vesistön vedenkorkeuksien vaihteluihin. Varsinaiset maalaukset sijaitsevat 7,7-11,8 metriä Yöveden nykyistä pintaa ylempänä. Korkeimmillaan Saimaan vedet olivat 3000-2500 e. Kr., jolloin Vuoksen puhjettua veden pinta äkillisesti laski 2-2,5 metriä ja sitten vielä 8 metriä nykyiselle tasolle. Kuvat on maalattu todennäköisesti kevätjäiltä tai suoraan veneestä satojen vuosien kuluessa.

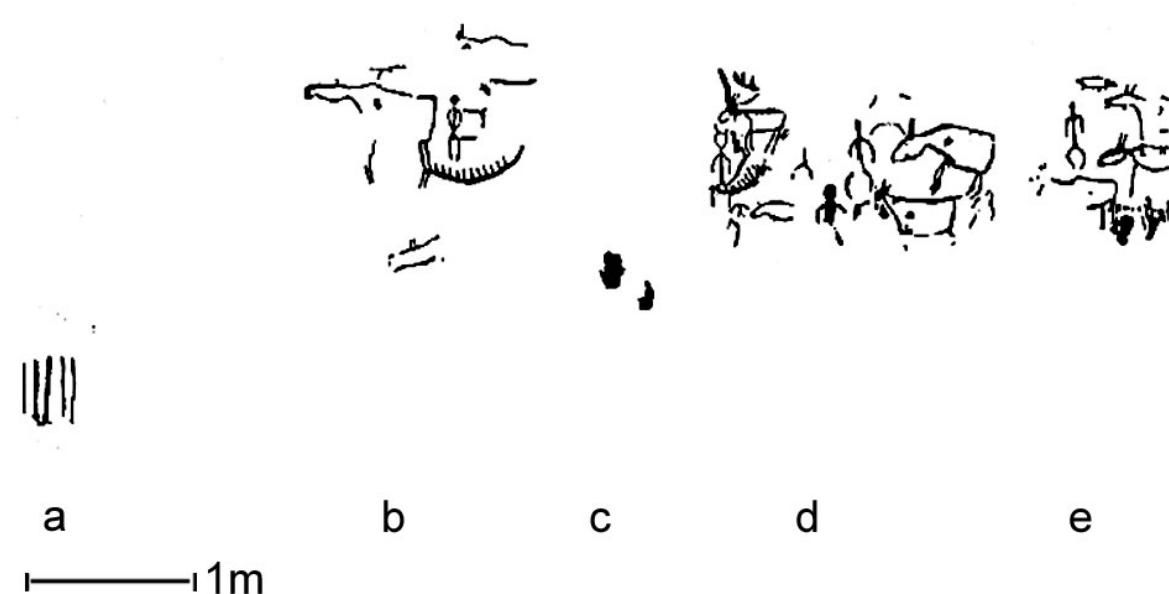
ASTUVAN KUVAKAVALKADI

Astuvansalmen kalliossa on yli 70 kuviota 15,1x 4,2m laajuisella alueella. Arkeologi Pekka Sarvas on jakanut kuvakentän 13 ryhmään a-n jaotuksella. Myöhemmin kuvakokonaisuuteen liitettiin vielä ryhmä o.

Kuvakentän yleisimmät aiheet kuvaavat hirviä, joista 18 on hahmotettavissa kokonaisiksi ja kaksi hirvenpääksi. Yhdeksälle hirvälle on maalattu sydän ympyränä tai pis-

teenä. Hirveä on pidetty auringon, tähtien, taivaan ja maailmankaikkeuden vertauskuvana. Kivikauden ihminen saattoi sen avulla kuvata maailmankaikkeuden keskipistettä.

Erilaisia ihmishahmoja on lähes saman verran kuin hirviä (Kuva 2). Tavanomaisia ihmistä esittäviä tikku-ukkoja näyttäisi olevan 13 kappaletta. Ryhmän b "Astuvansalmen mies" seisoo kädet lanteilla, samoin muista poikkeava on ryhmän k kädet vaakatasossa esitetty tikku-ukko.

Kuva 2. Kuvakentän osassa **a:** geometrinen kuvio; **b:** mies kädet lanteilla, vene, hirviä; **c:** kämmenkuvia; **d:** sarvipää, hirviä, ihmishahmoja, vene, tunnistamaton eläinhahmo jne; **e:** kala, hirviä, tanssiva ihmishahmo, hirviä, jalkapohjia, hirviä.

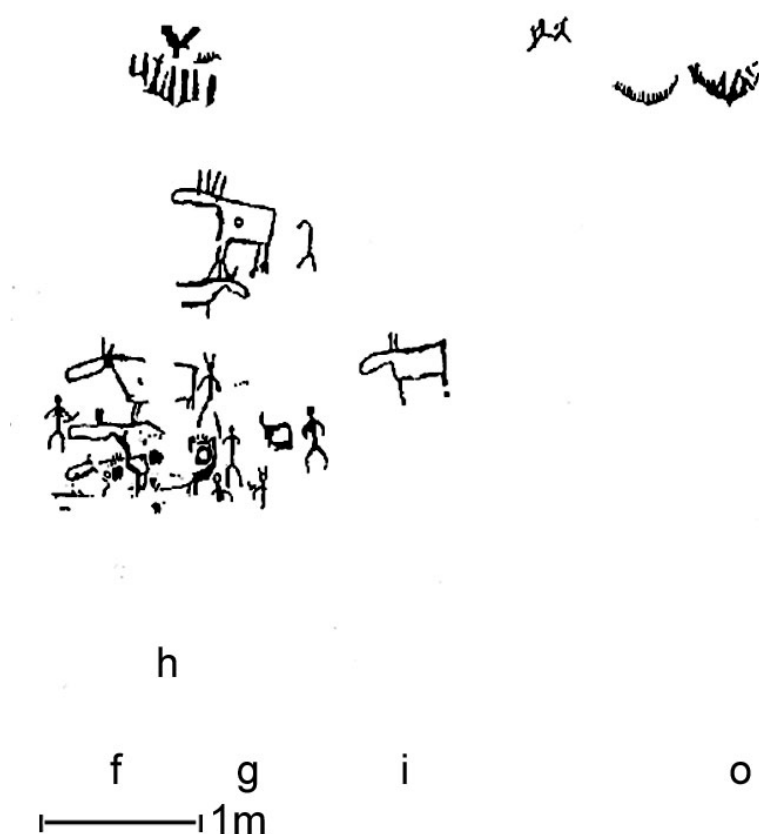
Hyvin harvinaisia kuva-aihteita ovat Astuvansalmen kaksi naishahmoa, joista ryhmässä f oleva "Astuvansalmen Artemis" esittää vasemmassa kädessään jousta pitelevää naishahmoa. Ilmeisesti kumpikin naisenkuva esittää yliluonnollista hahmoa, heimon kantaäitiä, metsän- tai lajihaltijaa. Jousta kantava nainen voi esittää onnea tuottavaa

hirven

hedelmällisyysriitteihin

liittyvää

henkiolentoakin.

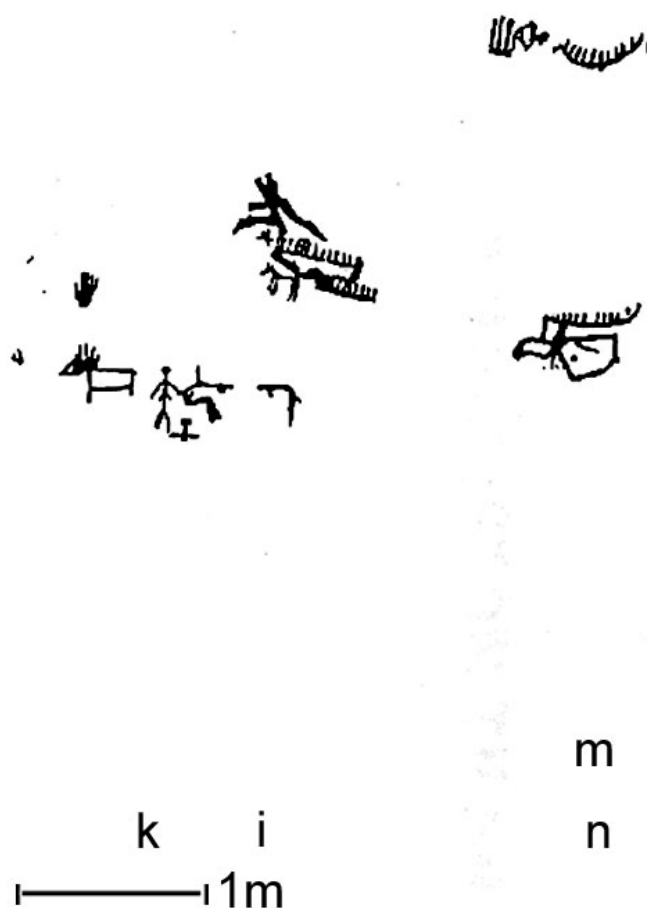

Kuva 3. Kuvakentän osassa **f**: jousta vasemmassa kädessään pitelevä naishahmo, hirviä, käpälä; **h**: hirviä, yksi katsoo itäänpäin, ihmishahmo, geometrinen kuvio/vene, lintu?; **g**: ihmishahmoja, sarvipäitä, hirvi, käpälä; **i**: hirvi; **o**: geometrinen kuvio, veneitä

Kuvakentässä on kolme sarvipäistä hahmoa, jotka on selitetty shamaaneiksi. Ryhmän **d** hahmolla on suurikokoinen ääriiviivalla kuvattu sarvekas naamio, ryhmän **f** hahmoista toisella on pieni ääriiviivalla kuvattu naamio, toisella sarvet nousevat suoraan päästä. Nämä hahmot ovat saattaneet toimia sanansaattajina tuonpuoleisen ja kansansa välillä.

Astuvansalmen maalauksessa on kymmenkunta kämmenen- ja/tai käpälänkuva ryhmissä **c**, **f** ja **k**. Ryhmässä **e** olevat jäljet on tulkittu jalkapohjien kuviksi. Näillä kuvilla on mahdollisesti korostettu paikan pyhyttä. Ne ovat ehkä toimineet myös suojauksena tarkoituksena merkitä metsästäjän reviirin rajat.

Veneitä kuvakentässä on 8-9 kappaletta, joista 6 tai 7 on kaarevapohjaista ja kaksi suorapohjaista. Viidessä veneessä näyttää olevan keula- tai perärangassa uloke, toisessa suorapohjaisista veneistä on ristiympyräksikin tulkittu ristiriitainen kuvio ryhmässä l. Aurinkolaiva on yleinen aihe Skandinavian pronssikautisessa maanviljelyskulttuurissa etenkin rannikkoseuduilla. Kuva tuskin kuitenkaan on peräisin pronssikaudelta (Kuva 4).

Kuva 4. Kuvakentän osassa **k**: ihmishahmo, naishahmo, hirvi, kämmen; **i**: hirvi, veneitä, tunnistamaton eläin; **m**: vene, geometrinen kuvio, kala?; **n**: hirvi, vene

Venekuvien pystyviivat esittänevät miehistöä. Joissakin veneissä erottuu selvästi hirvenpäinen keulakoriste, jollainen voisi olla nykyisin Kansallismuseon perusnäyttelyyn sijoitettu Rovaniemen Lehtojärvestä löydetty puinen n 8000 vuotta vanha hirvenpää. Vene on ikivanha tapa kuvata kuolleiden matkaa tuonpuoleiseen.

Astuvansalmen maalauksista on geometrisiksi tulkittuja kuvia ryhmä a, ryhmän h yläosa, ryhmän m vasen kuvio ja ryhmässä o vasemmalla oleva viivarykelmä. Lisäksi on joitakin viivoja, jotka voivat olla jäänteitä tuhoutuneista kuvista. Ryhmän e

ylemmän hirven vasemmalla puolella oleva hahmo on tulkittu aiheena harvinaiseksi kalaksi. Tunnistamattomia eläimiä on mahdollisesti kaksi; ryhmässä d sarvipäisen hahmon alapuolella oikealla näyttäisi olevan osa jonkin eläimen päätä, ryhmässä l suuren hirven rinnan alla on nelijalkainen hännätön eläin, jota on pidetty koirana.

KALLIOMAALAUSTEN ARKEOLOGISET TUTKIMUKSET

Suomessa on kalliomaalausten tutkimusten yhteydessä pyritty koekaivauksilla saamaan mahdollisen löytömaterialin avulla tukea maalausten ikämäärittäykseen. Maan kohoamisesta johtuvaa vedenkorkeuden vaihtelua käytetään esihistoriallisissa kohteissa geologisena iänmäärittäytksenä, mutta se on kalliomaalausten kohdalla ylimalkainen ja sitä voi soveltaa vain suurien järviäitaiden, kuten Saimaan maalauksiin.

Astuvansalmen kalliomaalausten edustalla olevalta terassilta Sarvas kaivoi esiin kaksi nuolenkärkeä, jotka sopivat maalausten sijaintikorkeuden perusteella tehtyyn geologiseen ajoitushaarukkaan. Läntisimmän geometrisen kuvion (ryhmä a) juurelta löytyi 7,6 cm pitkä liuskekiveä oleva nuolenkärki, joka tyypiltään on samanaikaista kuin myöhempi kampakeraamiikka ja Pyheensillan keramiikka. Toinen nuolenkärki löytyi maalauksen keskivaiheilta. Se on kvartsia oleva 2,7 cm katkelma, joka edustaa pronssikautta 1300-500 e. Kr. Maalausten korkein ja vanhin kohta näyttäisi viittaavan Vuoksen puhkeamisen aikoihin liittäen ainakin maalauksen vanhimmat osat kampakeraamiseen kulttuuriin.

Taipalsaaren Valkeasaaren kalliomaalausten läheisyydestä on löytynyt keramiikkaa, joka mainitaan maalausten ikämäärittäytksissä. Tuloksettomia koekaivauksia on tehty mm. Lemin Ruominkapian, Valkealan Löppösenluolan ja Puumalan Syrjäsalmen maalausten alapuolisilla terasseilla.

TUTKIMUKSIA PINTAA SYVEMMÄLTÄ

Kalliomaalaukset sijaitsevat useimmiten vesistöjen äärellä ja veteen päättyvillä kalliojyrkänteillä. Luonnollinen kysymys on voidaanko maalausten lähiympäristöä tutkia myös veden alla. Vedenalainen arkeologia antaa siihen mahdollisuuksia ja kiinnostavaa on se, että monet eloperäiset materiaalit säilyvät vedessä tai hapettomissa pohjakerroksissa huomattavasti paremmin kuin kuivan maan kerroksissa. Olisiko maalausten käyttöaikana jotain esineistöä voinut joutua veteen joko uhritoimituksen yhteydessä tai vahingossa? Ensimmäinen yritys löytää tähän vastaus tehtiin Iitin Kotojärven maalausten edustalla, jossa 1 m syvyiseen rantaveteen tehdyistä koekuopista kaivettiin muutama kivikaudelle ajoitettu hirvenluun palanen.

Ensimmäisen tarkastussukelluksen suoritti Jukka Ingnatius Astuvansalmella vuonna 1973. Seuraava yritys tehtiin Suomussalmen Hossan Somerojärven Värrikallion juurella, jossa J.P. Taavitsaisen valvonnassa ja A. Kehusmaan johdolla oululaiset urheilusukeltajat tarkistivat pohjaa. Irtainta pohja-ainesta seulottiin käsin 5-6 metrin leveydeltä maalausten edustan vedenalaisilta kalliohyillyltä. Esihistoriallisia esineitä ei löydetty. Paikalla käytiin uudelleen v 1992, jolloin määriteltiin pohjan soveltuvuutta myöhemmin suoritettavaan vedenalaiseen kaivaukseen ja tehtiin kaikuluotaamalla tarkka pohjakartta. Paikalla on vielä syytä tehdä sukellustutkimuksia.

ASTUVANSALMEN VEDENALAISET KAIVAUKSET

Astuvansalmen kalliomaalausten edustan pohja käytiin tarkastamassa vuonna 1985 museoviraston merihistorian toimiston toimesta. Silloin todettiin näköhavaintoihin perustuen, että ainoa tapa saada paikalla tuloksia on tehdä vedenalainen kaivaus pumppaamalla maalausten edustan pohjaterasseja (Kuva 5).

Vuonna 1988 Savonlinnan maakuntamuseo/Saimaa-museo kaivoi Saimaan Purjehdusmuseoyhdistyksen sukeltajien avustamana viikon ajan maalausten edustan pohjaa. Tutkittavaksi alueeksi määriteltiin noin 15 metriä leveä kaistale järven pohjaa suoraan maalausten alapuolella. Jopa parimetrisen mutakerroksen ja louhikkoisen pohjan takia aluetta saatiin 75 mm mammuttipumpulla kaivettua vain noin 11

neliömetriä 4,5-6 metrin syvyydessä. Reistailevan kaluston ja puuttuvan kokemuksen takia kaivausleiri jäi lähinnä sopivien menetelmien kokeiluksi.

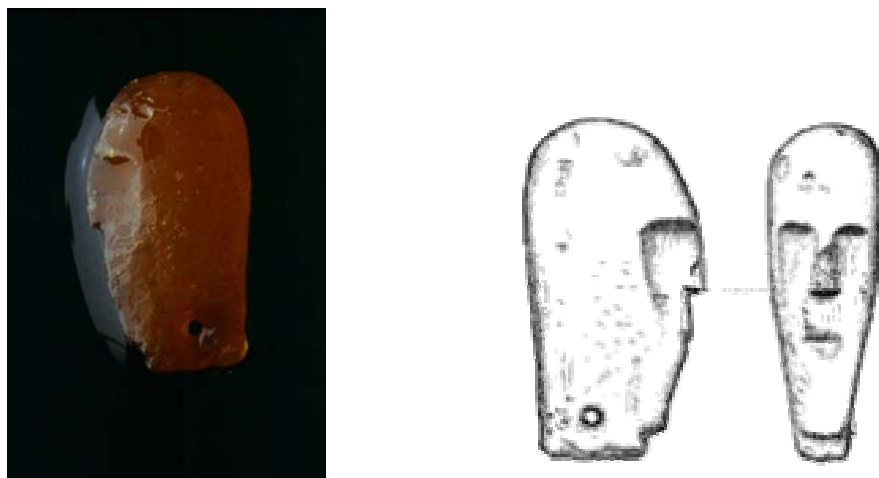

Kuva 5. Astuvansalmella on tehty urheilusukeltajien avustamina vedenalaisia kaivauksia 5-12 m syvyydessä. Kuva Esko Mikkonen, Savonlinnan maakuntamuseo.

MERIIHKAPÄÄT

Seuraavan kerran paikalla tehtiin vedenalainen kaivaus kesällä 1990. Tällä kertaa kaluston tyydyttävä toiminta ja sukeltajien kasvanut kokemus tuottivat jo tuloksia. Kaivausalueen syvimmästä kohdasta avokallion juurelta parimetrisen mutakerroksen alta löytyi kaivausten viimeisenä päivänä vajaan 9 metrin syvyydestä lähes virheetön

pisaranmuotoinen meripihkainen esine, johon on kuvattuna litteälle sivulle ihmisen kasvot (Kuva 6).

Kuva 6. Meripihkaa tuotiin Itämeren eteläosista tavallisesti valmiina koruina. Mahdollista on että pienen veistoksen esikuvana on ollut antropomorfinen Astuvan kallio. Kuva Museokuva, piirros Charles Marin, Savonlinnan maakuntamuseo.

Astuvan Ukoksi ristityssä hahmossa erottuu selvästi kulmakaaret, nenä, suu ja leuka. Kaulaosassa on poikittainen lieriömäinen porattu reikä, johon on voitu pujottaa nahka- tai suonihihna. Pienen veistoksen mitat ovat 25x14x9 mm. Valmistusaineena käytetty korkealuokkainen meripihka on läpikuultavaa ja väriltään kullanuskeaa. Esineen pinnassa on vain vähäisiä kulumajälkiä. Kasvoprofiilin nenässä on tuore lohkeama, joka on saattanut syntyä pumppausvaiheessa.

Kesällä 1991 tehtiin kaksi sukellustutkimusta. Ensimmäisen kaivausjakson aikana löydettiin neljä esinettä. Mielenkiintoisimmat löydöt saatiin syvältä mudasta laajennettaessa Astuvan Ukon löytöpaikan kaivausalueita. Vajaan metrin säteeltä löytyi pieni pahoin vaurioitunut luunpalanen (se todettiin Tukholmassa tehdyissä tutkimuksissa nisäkkään mutta ei ihmisen luuksi).

Samalta kaivausalueelta kaivettiin lähes 12 metrin syvyydestä esille kulunut, mutta hyvin ilmeikäs, mitoiltaan 32x12x13,7 mm kokoinen ihmiskasvoja esittävä meripihkaesine ("Astuvan Akka", kuva 7.) sekä kasvo-osa ainakin kolmeen osaan lohjennesta ihmiskasvoisesta meripihkaesineestä.

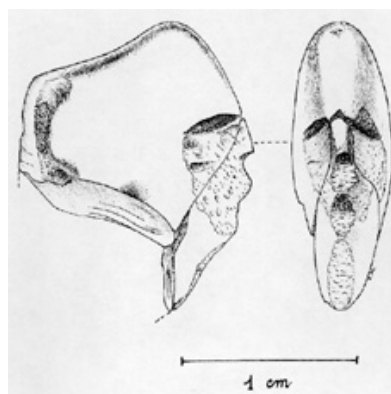
Kuva 7. Pienoisveistos on ollut kauan käytössä-siihen on porattu ylemmäksi kaulaan uusi kiinnitysreikä. Kuva Juhani Grönhagen, piirros Charles Marin, Savonlinnan maakuntamuseo.

Astuvan Akaksi ristitty meripihkaveistos on muodoltaan pitkulainen, kiilamainen, ja halkaisijaltaan kolmiomainen. Sen kummatkin sivut on hiottu tasaisiksi ja palan terävään kulmaan on muotoiltu ihmishahmoinen kuva, jossa erottuu selvästi kulma-kaarien alla olevat silmäkuopat, nenä, huulet, suu, leuka ja vasemmalla puolella silmäkuoppien tasalla C-muotoinen syvennys, joka voisi sopia korvaksi. Kaulassa on oikealla puolella niskaan osoittava uurros. Heti leukakuopan alapuolella on kaulan läpi niskaan ulottuva reikä, joka on kasvopuolelta kulunut väljäksi. Reiän alapuolella näyttäisi olevan jälkiä aikaisemmasta reiästä. Vaikuttaakin siltä, että riipukseen on porattu ylemmäksi uusi reikä kulumisen seurauksena. Muut esineen pinnassa näkyvät viillot ja kuopat näyttäisivät olevan kulumisjälkiä tai muuten luonnollisia. Esineen valmistukseen käytetty meripihka on laadultaan sameampaa kuin muissa löydöissä. Se on hiukan sienimäistä, pinnaltaan sokerimaista. Esinettä on käytetty selvästi muita Astuvansalmen löytöjä kauemmin.

Kaivauspaikkaa tultiin vielä myöhemmin samana kesänä puhdistamaan ja jälleen löytyi esineitä. Aikaisemmasta löytökuopasta saatiin talteen vielä hyvin säilynyt 10 cm palanen nuoren peuran (*Rangifer tarandus*) sarvea, jossa on toisessa päässä havaittavissa työstön merkkejä.

Sihtiin jäi lisäksi aikaisemmin löytyneeseen lohjenneeseen meripihkapalaan sopiva kapea kasvo-osa. Yhteensovitetuina paloista koostuu ihmiskasvoinen pienoisveistos, josta puuttuu takaraivo ja niskaosa. Astuvan Pojaksi ristityn esineen korkeus on vain

16,2 ja leveys 5,5 mm. Käytetty meripihka on laadultaan korkealuokkaista ja kauniisti läpikuultavaa (Kuva 8).

Kuva 8. Astuvan Poika on lohjennut kolmeen osaan. Takaraivo on vielä löytymättä. Kuva Juhani Grönhagen, piirros Charles Marin, Savonlinnan maakuntamuseo.

Alunperin pisaramainen, hiukan vinoneliön muotoinen litteä meripihkapala on huolellisesti hiottu ja neliön kulmaukseen on kahdelle sivulle ja reunaan työstetty silmäkuopat, nenä ja suu. Puuttuvassa niska- ja kaulaosassa on todennäköisesti ollut porattu poikittainen ripustus- tai kiinnitysreikä. Vasemmalla puolella pienoisveistoksen posken kohdalla meripihkamateriaalissa luonnollinen melko syvä halkeama, jossa mikroskooppitutkimuksissa havaittiin vaaleaa kellertävänsävyistä materiaalia. Tarkemmalla analyysillä voisi mahdollisesti selvittää, onko kysymyksessä jokin orgaaninen aine, rasva tms. Meripihkassa näytti lisäksi olevan jäänteitä punaisesta väristä, joka voisi olla punamultaa tai luonnollista järven pohjakerrostumista peräisin olevaa rautaoksidia.

MESTARILLISTA KÄSITYÖTÄ

Astuvansalmesta järven pohjasta kaivetuissa pienoisveistoksissa käytetty meripihka on puhdaslaatuista ja kauniisti läpikuultavaa. Näyttää ilmeiseltä, että raaka-ainetta ja aihioita valittaessa on mietitty käyttötarkoitusta, tekotapaa ja pyritty esteettisesti mahdollisimman täydelliseen lopputulokseen. Aihioiden pisaramainen muoto on suonut valmistajalle mahdollisuuden keskittyä muokkaamaan kasvojen yksityiskohtia, silmäkuoppia, nenää, suuta ja leukaa. Tarkkuutta vaativa veistäminen on tehty esimerkiksi kärjestä talttamaisella kvartsiipiikillä. Mikroskooppitutkimuksessa näkyy

selvästi työstöiskujen suunta ja voimakkuus. Silmäkuopat on saatu aikaan yhdellä tai kahdella taitavasti kohdennetulla napakammalla iskulla. Posket on veistetty silmäkuopista alaspäin madaltamalla. Sieraimet, suu ja leuka on valmistettu lyömällä aihiota suoraan edestä kapeaa etureunaa vasten. Aihioita on luultavasti vielä viimeistelyvaiheessa hiottu. Pienoisveistoksissa ripustamista tai kiinnitystä varten tehdyt reiät on tehty poraamalla. Työvälineenä on voitu käyttää terävää suoraan keppiin kiinnitettyä kvartsia, jota on pyöritetty käsin hieromalla. Esimerkiksi hieno hiekka ja vesi on toiminut hioma-aineena.

Astuvan Akan kaulaosa on alunperin ollut pitempi. Tekovaiheessa tai kulumisen seurauksena alin osa on rikkoutunut reiän kohdalta, jolloin ylemmäksi kaulaan on porattu uusi reikä.

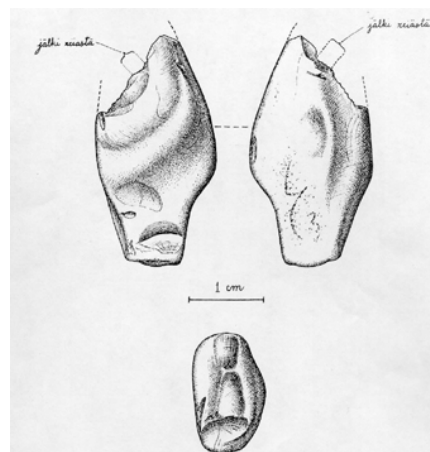
UKKO, AKKA JA POIKA-SAMAA PERHETTÄKÖ?

Astuvansalmen kolmessa ihmiskasvoisessa pienoisveistoksessa on keskenään selvää samankaltaisuutta; vaikka nämä hämmästyttävän taitavasti valmistetut esineet ovat eri muotoisia ja kokoisia, ne näyttävät esittävän samaa kohdetta. Veistosten samankaltaiset profiilit, silmäkuopat, posket, ja samassa kaareissa olevat otsat ja nenät sekä sisäänpäin vetäytyneet leuat kuvaavat samanlaista alkukantaista ilmettä. Esineitten työstötavassa ja yksityiskohdissa havaittujen teknisten eroavuuksien selvittäminen vaatii vielä oman meripihkan muokkaustekniikkaan keskittyvän tutkimuksen.

KARHUNPÄÄ

Kesällä 1992 löytyi yli 11 metrin syvyydestä ja n 60 cm syvältä mudasta jälleen läpikuultavasta, kullankellertävästä meripihkasta valmistettu hämmästyttävän hyväkuntoinen esine, joka näyttäisi esittävän karhunpäättä. Pään vasen sivu on huolellisesti tasaiseksi hiottu ja työstössä on käytetty hyväksi meripihkapalan luonnollista muotoa. Kulmakaaren alla erottuu heikko painauma, joka voi esittää silmää. Leuan takaosassa erottuu painauma, joka näyttäisi tehdyltä. Pään niskaosa on lohjennut pois ja lohkeaman yläosassa erottuu selvästi poratun reiän reunus. Pään oikeaa sivua on työstetty vasenta puolta enemmän. Tylpän kuonon sieraimen sivu on voimakkaasti muotoiltu. Posken alaosassa erottuu selvä painauma, silmän painauma on sitävästoin

tuskin havaittavissa, mutta näkyy työstöjälkenä mikroskoopissa. Edestä katsottuna kuonon sierainosa on työstetty sisäänpäin kuperaksi. Kuonon yläosa otsaan saakka on työstetty samalla tavalla. Kaulaosaa on hiottu kuonon päästä leuan puoliväliin saakka. Taakse kapenevassa harjanteessa on ollut läpiporattu reikä (Kuva 9).

Kuva 8. Astuvan Karhun oletettu niskaosa on lohjennut. Kuva Juhani Grönhagen, piirros Charles Marin, Savonlinnan maakuntamuseo.

On vaikea arvioida, kuinka suuri pala niskasta on lohjennut ja milloin rikkoontuminen on tapahtunut. Esine saattaa kuulua eri kokonaisuuteen kuin aikaisemmat ihmiskasvoiset pienoisteokset, sillä löytöpaikkojen välimatka on yli 4 metriä. Edellisvuosien esineet ja luut kaivettiin arviolta metrin säteeltä samasta kuopasta.

KIVIKAUDEN KULTAA

Meripihka, kreikaksi elektron, on ollut aikoinaan erittäin haluttua ja arvokasta ainetta. Baltian ja Skandinavian maissa siitä valmistettuja esineitä on löytynyt runsaasti kivikaudella etenkin haudoista. Pronssikaudella meripihkaa vietiin raakamateriaalina, mutta myös esineinä Välimeren maihin, joista saatiin vaihdossa mm kuparia ja pronssiesineitä. Kreikkalainen Thales kokeili 600-luvulla elektronin sähkökemiallisia ominaisuuksia. Roomalaiset varmistivat glaesuminsa saatavuuden valtaamalla Germaniasta Baltiaan johtavat kauppareitit. Meripihka on yhdistetty aurinkoon sekä

elämään ja sillä on uudemmalle ajalle saakka uskottu olevan runsaasti parantavia ominaisuuksia.

Meripihkaa tuotiin Suomeen ylellisyystavarana tavallisesti valmiina koruina kampakeraamisena aikana pääasiassa Itä-Preussista ja Baltian maista. Suomesta tunnetaan Astuvansalmen löytöjen lisäksi kolme ihmishahmoista meripihkaesineitä, Karjalasta Koukunniemen Metsäpirtin, Varsinais-Suomesta Liedon Kukkarkosken päät ja pienoispatsas Kiikoisista. Kahteen ensimmäinnettynä on kuvattu leveälle sivulle hyvin yksinkertaiset kasvonpiirteet, vuonna 1992 tietoon tullut pienoispatsas esittää kokonaista ihmisfiguuria, jolla näyttäisi olevan pöllönaamio tai sarvet.

Itämeren piiristä tunnetaan kaikkiaan kivikaudelta ihmishahmoisia meripihkakoruja vain kymmenkunta. Yhdessäkään ei ole aikaisemmin käytetty meripihkapalan litteää sivua profiilin kuvaamiseen Astuvansalmen pienoisteosten tapaan eivätkä ne ole toteutuksena läheskään yhtä kehittyneitä.

Kolmen aikaisemmin löydetyn pienoisteoksen muodostamaan löytöaineistoon tuo Astuvan Karhu varmasti oman arvokkaan lisänsä (Pohjois-Euroopasta tunnetaan kivikaudelta vain muutama karhunpääksi oletettu meripihkaesine).

Ainakin baltialaisessa kivikautisessa löytöaineistossa karhuaihetta on pidetty uskonnollismyyttisenä ehkä vielä selvemmin kuin ihmisaihetta.

Astuvansalmen tähänastiset löydöt herättävät lukuisia jännittäviä kysymyksiä. Onko taitavasti veistetyt ihmiskasvoiset meripihkaesineet kenties valmistettu paikan päällä? Ovatko ne amulettikoruja, joita on kannettu suoni- tai nahkahihnassa kaulassa. Vai ovatko ne rituaalivaatteen koristeita, jumal- tai haltijaolentojen patsaiden osia vai mikä on ollut niiden käyttötarkoitus?

Eivätkä kysymykset tähän lopu- monet Suomen kalliomaalauksista on maalattu kalliojyrkänteisiin, joissa on nähtävissä selvästi ihmishahmoisia piirteitä. Astuvansalmen kallion profiili tuo väkisinkin mieleen silmät kiinni, salaperäinen hymy huulilla Yöveden pinnan ylle erottuvan hahmon.

Voisivatko meripihkakasvot kuvatakin aikoinaan merkittävää seitakalliota tai jumalankuvaa, jonka poskille maalattiin punamultavärillä salaperäisiä kuvia .

Kuva 11. Astuvansalmen kuvakallio erottuu järveltä päin katsottuna ihmiskasvoisena. Aikoinaan vedenpinna ollessa ylempänä vaikutelma oli vielä voimakkaampi. Kuva Matti Kokkonen.

Liittykö Astuvan Karhu Astuvansalmen kalliossa oleviin jalan- tai käpälän kuviin ja esittääkö joku niistä kenties karhun jälkeä? Onko Astuvansalmi todellakin muinainen hyvin kauan käytössä ollut merkittävä luonnonpyhättö, kultti- ja uhripaikka?

Miksi paikalta ei ole löydetty enempää tavanomaista esineistöä? Missä on tapahtunut kulttimenoihin valmistautuminen? Täytyisihän lähellä olla jokin sopiva paikka, mihin suurempi väkijoukko voisi kokoontua. Onko paikalla uhrattu veteen, vai onko jollekin tapahtunut kauhea onnettomuus ja hän on menettänyt arvokkaat valtansa merkit syvyyksiin?

Näihin kysymyksiin on mahdollista etsiä vastauksia tulevista tutkimuksista.